

UTJECAJ REFORMI POSLOVNOG OKRUŽENJA NA KONKURENTNOST U ZEMLJAMA BIVŠE JUGOSLAVIJE (PLUS ALBANIJA)

THE IMPACT OF THE BUSINESS ENVIRONMENT REFORM ON COMPETITIVENESS IN THE COUNTRIES OF THE FORMER YUGOSLAVIA (PLUS ALBANIA)

Valentina Vučković¹

DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2020.343>

Sažetak: Značaj konkurentnosti za povećanje razvoja zemalja, industrija i poduzeća u literaturi je gotovo općeprihvaćeno stajalište. Pritom, jedan od faktora koji se smatra ključnim za ostvarenje napretka na ljestvicama konkurentnosti zemalja odnosi se na reforme poslovnog okruženja. Iako je veliki broj zemalja postigao značajan gospodarski napredak kroz reforme prve generacije (liberalizaciju, makroekonomsku stabilizaciju, privatizaciju), pravi izazov predstavlja učiniti koristi ovih reformi održivima u dugom roku. Stoga su se reforme u većini zemalja počele usmjeravati na poboljšanje poslovnog okruženja čime se prvenstveno nastoji uspostaviti „kooperativni“ odnos između države, tržišta i civilnog društva. Glavni cilj ovog rada je stoga istražiti utjecaj reformi poslovnog okruženja na nacionalnu konkurentnost, na uzorku zemalja bivše Jugoslavije, plus Albanija. Za potrebe analize, osim makroekonomskih pokazatelja, usporedno se koriste baze podataka Svjetskog gospodarskog foruma (Izješća o globalnoj konkurentnosti), Svjetske banke (Doing Business serija izvještaja, World Development Indicators, i Worldwide Governance Indicators), te EBRD-a (Transition Report). Empirijska analiza utjecaja reformi poslovnog okruženja na dinamiku konkurentnosti provesti će se kroz ekonometrijsku procjenu na panel podacima za odabrane zemlje.

Ključne riječi: Konkurentnost, Poslovno okruženje, Reforme, Zemlje bivše Jugoslavije.

Abstract: The importance of competitiveness for increasing the development of countries, industries and enterprises in the literature is an almost generally accepted view. At the same time, one of the factors that is considered key to achieving progress on the country's competitiveness scales is the reform of the business environment. Although a large number of countries have made significant economic progress through first-generation reforms (liberalization, macroeconomic stabilization, privatization), the real challenge is to make the benefits of these reforms sustainable in the long run. Therefore, reforms in most countries have begun to focus on improving the business environment, which primarily seeks to establish a „cooperative“ relationship between the state, the market and civil society. The main objective of this paper is therefore to investigate the impact of business environment reforms on national competitiveness, on a sample of the countries of the former Yugoslavia, plus Albania. For the purposes of analysis, in addition to macroeconomic indicators, the databases of the World Economic Forum (Global Competitiveness Report), the World Bank (Doing Business series of reports, World Development Indicators, and Worldwide Governance Indicators), and the EBRD (Transition Report) are used in parallel. Empirical analysis of the impact of business environment reforms on competitiveness dynamics will be conducted through econometric assessment on panel data for selected countries.

Keywords: Competitiveness, Business environment, Reforms, Former Yugoslav countries.

¹ Faculty of Economics&Business, University of Zagreb, Trg J.F. Kennedy 6, Croatia

1. UVOD

Značaj konkurentnosti za povećanje razvoja zemalja, industrija i poduzeća u literaturi je gotovo Zopćeprihvaćeno stajalište. Pritom, jedan od faktora koji se smatraju ključnima za ostvarenje napretka na ljestvicama konkurentnosti zemalja odnosi se na reforme poslovnog okruženja. Sam koncept poslovnog okruženja povezan je s razvojem privatnog sektora, a odnosi se na kreiranje uvjeta poslovanja koji potiču dinamiku privatnog sektora (Konig, da Silva i Mhlanga, 2013: 3). UNIDO (2008: 5-6) razlikuje neoklasični i neostrukturalistički pristup objašnjavanju poslovnog okruženja sa stajališta različitih pretpostavki o njegovim ključnim elementima, uloge države te kreiranja odgovarajućih politika. Unutar neoklasičnog pristupa koji se primjenjuje i u ovom radu razlikuju se još uži koncept regulatornog poslovnog okruženja te širi koncept investicijske klime. Pritom, regulatorno poslovno okruženje obuhvaća regulacije koje trenutno utječu na poslovanje kroz troškove poštivanja njihovih odredbi. Navedeni troškovi uključuju direktne troškove poput troškova dobivanja dozvola te indirektno troškove koji su posljedica često nepotrebnih transakcija (npr. vremena potrošenog na dobivanje dozvola te troškovi koji proizlaze iz regulacija koje kompliciraju provođenje ugovora te zapošljavanje ili otpuštanje radnika), a analizirani su u okviru *Doing Business* publikacija Svjetske banke. Nadalje, koncept investicijske klime, uz sve elemente regulatornog poslovnog okruženja uključuje i čimbenike specifične za pojedine lokacije koji oblikuju mogućnosti i poticaje poduzeća da produktivno investiraju, povećavaju zaposlenost i šire svoje poslovanje (npr. kvalitetu infrastrukture, zdravstveni sustav, politike obrazovanja, vladavinu prava, političku stabilnost i sigurnost) (Svjetska banka, 2004). Nadalje, Sinha i suradnici (2001: 22-25) grupiraju elemente poslovnog okruženja s aspekta tri razine ekonomske aktivnosti (makro, mezo i mikro), pri čemu kombinacija čimbenika na makro razini - ekonomski sustavi i politike, politički sustav i upravljanje te društveni i kulturološki kontekst - oblikuje formalna i neformalna „pravila igre“. Ovaj pristup temelji se na postavkama nove institucionalne ekonomije koja se može podijeliti na dva segmenta: prvi se odnosi na formalna i neformalna „pravila igre“ (*engl. rules of the game*) koja se u većini slučajeva fokusiraju na javni sektor i institucionalno okruženje, a drugi na način „igranja igre“ (*engl. play of the game*) koji se bavi upravljanjem ugovornim odnosima i ekonomikom organizacija (Williamson, 2012). Dakle, za očekivati je da će reforme kojima se poboljšava kvaliteta poslovnog okruženja kao jednog od čimbenika konkurentnosti, doprinijeti i poboljšanju ekonomskih rezultata zemalja.

Glavni cilj rada je istražiti utjecaj reformi poslovnog okruženja na nacionalnu konkurentnost, na uzorku zemalja bivše Jugoslavije, plus Albanija. Rad je strukturiran na sljedeći način. Nakon uvoda, daje se pregled literature po pitanju utjecaja reformi poslovnog okruženja na različite aspekte ekonomskog razvoja zemalja. U trećem se dijelu rada procjenom fiksnog panel modela ispituje utjecaj reformi poslovnog okruženja na konkurentnost, dok se u posljednjem dijelu donose zaključci s preporukama za buduće istraživanje.

2. UČINAK REFORMI POSLOVNOG OKRUŽENJA NA EKONOMSKE PERFORMANSE ZEMALJA: PREGLED DOSADAŠNJIH EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA

Unatoč velikom broju koristi reformi na ekonomske rezultate koje im se pripisuju, empirijska literatura nije rezultirala konsenzusom o njihovom pozitivnom ili negativnom utjecaju (Babetskii i Campos, 2007)². Naime, dok empirijske analize ukazuju na to da su reforme doprinijele boljim performansama zemalja s aspekta ekonomskog rasta u srednjem i dugom roku, određeni reformski programi podbacili su s aspekta realiziranja očekivanih ekonomskih koristi u kratkom roku.

² Za detaljniji pregled postojećih teorijskih i empirijskih istraživanja vidjeti Vučković (2014).

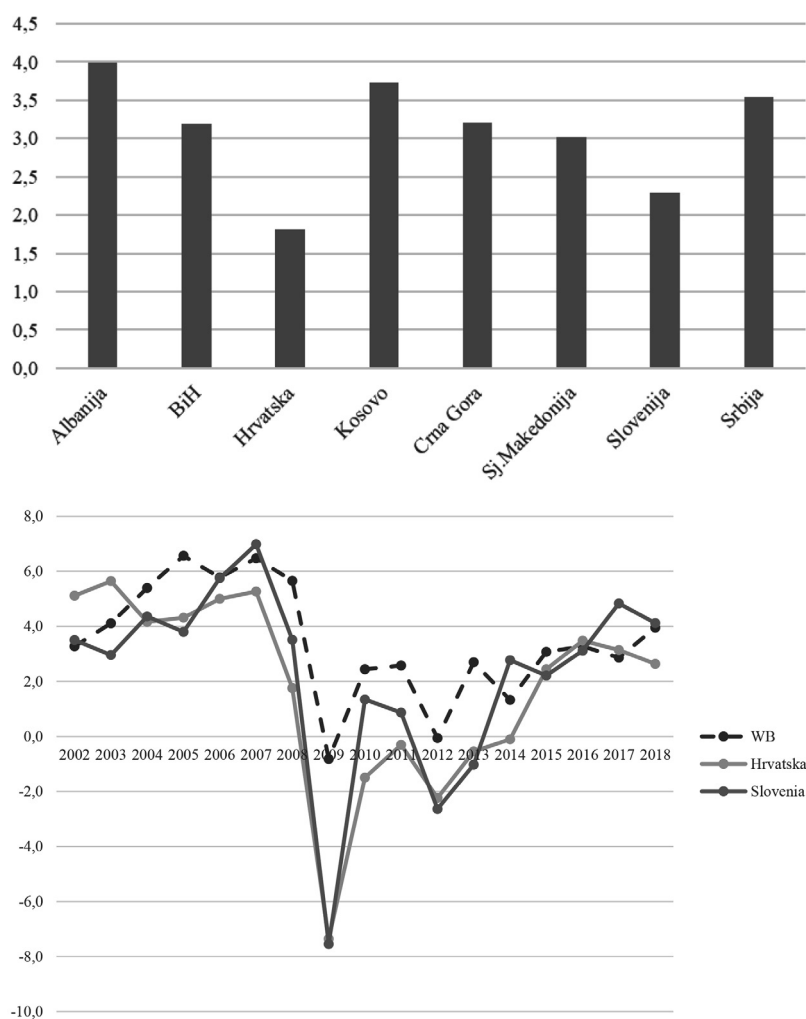
Primjer za to je financijska liberalizacija koja je u mnogim zemljama zapravo dovela do financijskih kriza (Kirkpatrick i Piese, 2001). Međutim, važno je naglasiti da, iako postoji veliki broj istraživanja o utjecaju reformi na makroekonomske pokazatelje, ona su se većinom fokusirala na analizu učinka pojedinačnih reformi, a obuhvaćala su i heterogeni uzorak zemalja, što znatno otežava usporedbu dobivenih rezultata. Osim toga, problem predstavlja i nedostatak općeprihvaćenih teorijskih modela s aspekta varijabli koje su često uključene kao nezavisne varijable u modelu, pri čemu se posebno misli na problem endogenosti varijabli. Tako primjerice Cuervo-Cazurra i Dau (2008) analiziraju utjecaj strukturnih reformi na cjenovnu konkurentnost, odnosno izvoz poduzeća u zemljama Latinske Amerike u periodu od 1990. do 2005. godine, pri čemu dobiveni rezultati ukazuju na pozitivan učinak strukturnih reformi na izvoz. Međutim, autori ističu da strukturne reforme, smanjujući transakcijske troškove, omogućuju poduzećima da poboljšaju svoju efikasnost i konkurentnost na međunarodnoj razini. Također, autori pokazuju da su podružnice stranih kompanija najveći dobitnici reformi, a slijede ih domaća privatna dok je učinak strukturnih reformi na državna poduzeća negativan. Nadalje, Eifert (2009) analizira učinak reformi na investicije i produktivnost pri čemu procjenjuje učinak individualnih reformskih programa (iz pet specifičnih područja sadržanih u bazi *Doing Business*) s jedne, te agregatni učinak svih reformi s druge strane. Autor je proveo istraživanje za razdoblje od 2003. do 2007. godine, a rezultati ukazuju na pozitivnu vezu između reformi i investicija, te rasta BDP-a sa statistički značajnijim učinkom u zemljama s većom kvalitetom upravljanja. Međutim, rezultati procjene učinka individualnih reformi na investicije i rast nisu se pokazali statistički značajni. Djankov i suradnici (2006), također koristeći se podacima iz *Doing Business* izvještaja, analiziraju utjecaj regulatornog opterećenja na ekonomski rast pri čemu koriste agregatni indeks koji se temelji na sedam komponenti koje mjere regulatorno opterećenje, za period između 1993. i 2002. godine. Dobiveni rezultati ukazuju na statistički značajnu i negativnu vezu između regulatornog opterećenja i rasta. Specifično, pomak od najgoreg prema najboljem kvartalu regulacije dovodi do poboljšanja od 2,3 postotnih poena u ekonomskom rastu. Još se jedno istraživanje temelji na *Doing Business* podacima. Jayasuriya (2011) je, provodeći analizu na uzorku od 84 zemlje u razdoblju od 2006. – 2009. godine, pokazala da poboljšanje u rangiranju zemalja dovodi do povećanja priljeva izravnih stranih investicija za oko 300 milijuna USD. Međutim, na uzorku zemalja u razvoju, nema statistički značajne veze, te autorica upozorava da je dobivene rezultate potrebno interpretirati s dozom opreza, te po mogućnosti provesti analizu na uzorku pojedinih zemalja. Također, važan rezultat koji proizlazi iz ove analize je da nema statistički značajnog utjecaja pojedinih elemenata poslovnog okruženja sadržanih u *Doing Business* bazi čime ukazuje na zaključak da se veći učinak postiže kombinacijom nekoliko reformi, a ne fokusiranjem napora na provedbu reformi koje se odnose samo na pokretanje poslovanja. Za razliku od prethodnih autora, Haidar (2012) ističe da je rast funkcija promjene (a ne razine) opterećenja regulatornog okvira. Stoga on u svojoj analizi kao reformsku varijablu koristi ukupan broj regulatornih reformi provedenih u periodu od 2006. do 2010. godine na uzorku od 172 zemlje. Rezultati provedene analize ukazali su na pozitivnu vezu između reformi i ekonomskog rasta: u prosjeku, svaka reforma dovodi do povećanja stope rasta od 0,15 %. Nadalje, s pomakom od zemalja s najmanjim brojem reformi (0) prema zemljama s najvećim brojem reformi (23) dolazi do povećanja stope BDP-a od 3,45 postotnih poena. Rezultati su statistički značajni i nakon što se uzmu u obzir različite *proxy* varijable za institucionalne i ekonomske pokazatelje (npr. korupcija, FDI, stanovništvo, državna potrošnja, financijska sloboda, politička stabilnost, vladavina prava itd.).

Konačno, budući da se kao ključni generator dugoročnog rasta i razvoja često ističe razvoj dinamičnog privatnog sektora, u literaturi postoji i veliki broj radova koji pokazuju pozitivan utjecaj reformi na razvoj privatnog sektora i pokretanje poslovanja (primjerice Vučković i suradnici 2016; Kirkpatrick i Piese, 2001; Klapper i Love, 2011, Audretsch, Keilbach i Lehmann, 2006 itd.).

3. EKONOMETRIJSKA ANALIZA

U ovom se dijelu rada ispituju dosadašnji nalazi na uzorku zemalja bivše Jugoslavije, plus Albanija. Ovako odabran uzorak zemalja je zanimljiv iz nekoliko aspekata: zemlje nisu imale iste početne uvjete (uslijed ratnih i drugih zbivanja), karakterizira ih različiti tip upravljanja ekonomijama, u različitim su fazama procesa pristupanja EU, dok su i dvije zemlje već EU članice. Također, tijekom posljednjih nekoliko godina EU je uvela proces upravljanja kojim se i od zemalja Zapadnog Balkana zahtijeva izrada godišnjih programa gospodarskih reformi (*Economic Reform Programme (ERP)*). Prema ERP-u za period od 2016. do 2018. godine najveći naglasak stavljen je na niz mjera usmjerenih na fiskalnu konsolidaciju i strukturne reforme u području poslovnog okruženja (Osbuild i Bartlett, 2019), čime se veliki ponder daje kvaliteti poslovnog okruženja kao jednog od čimbenika gospodarskog rasta i rasta konkurentnosti.

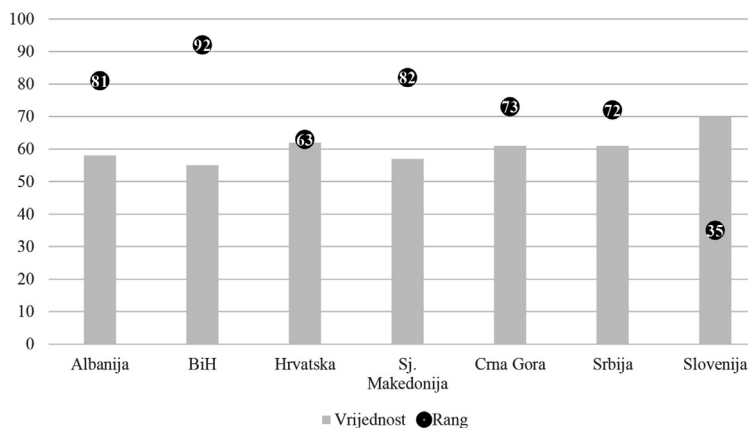
Za potrebe analize, zemlje su podijeljene u dvije skupine: 6 zemalja regije Zapadnog Balkana (WB) dok se Hrvatska i Slovenija izdvajaju kao članice EU. Prvo, fokusirajući se na tradicionalne indikatore sadržane u gotovo svim definicijama koncepta konkurentnosti kao ishoda, analizu započinjemo s najčešće korištenim pokazateljem ekonomske uspješnosti neke zemlje, odnosno stopom rasta BDP-a (Grafikon 1).

Grafikon 1. Stopa rasta BDP-a (prosjeck po zemljama i kroz vrijeme)

Izvor: Obrada autora prema World Development Indicators (WDI) (2019).

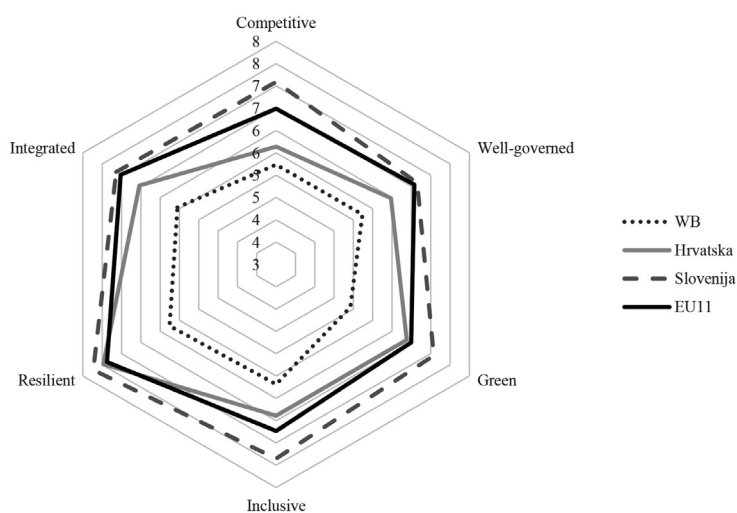
Iz grafikona je razvidno da s aspekta makroekonomskog pokazatelja koji se najčešće koristi u analizi konkurentnosti zemalja, postoje značajne razlike među zemljama. Stoga se na Grafikonu 2 prikazuje pozicija zemalja mjerena prema metodologiji *Izvešća globalne konkurentnosti WEF-a* (najnoviji podaci GCI 2018-2019), koja osim BDP-a uzima u obzir i druge institucionalne, političke, ekonomske i društvene pokazatelje.

Grafikon 2. Međunarodna konkurentnost zemalja (GCI 2018-2019)

Izvor: Obrada autora prema WEF (2019).

Ovdje je također razvidno da među zemljama postoje velike razlike, tako da se u nastavku analizira poslovno okruženje kao jedan od čimbenika nacionalne konkurentnosti. Naime, smatra se da jedan od ključnih izvora gospodarskih problema u regiji Zapadnog Balkana leži u poteškoćama s kojima se privatne tvrtke suočavaju u poslovanju poduzeća, odnosno u poslovnom okruženju. Prema podacima najnovijeg izvješća *Transition report 2019-20* (EBRD, 2019), i procjeni položaja zemalja s aspekta 6 poželjnih dimenzija održive tržišne ekonomije – konkurentna (competitive), dobro upravljana (well-governed), zelena (green), uključiva (inclusive), otporna (resilient) i integrirana (integrated) – zemlje Zapadnog Balkana ne mogu se svrstati u kategoriju funkcionirajućih održivih ekonomija (Grafikon 3). Pritom, najproblematičnija područja su u segmentu konkurentnosti i upravljanja. Također, postoji i veliki jaz u kvaliteti između zemalja Zapadnog Balkana i EU11 (tj. zemalja koje su pristupile EU nakon 2004. godine).

Grafikon 3. Tranzicijski indikatori za 6 dimenzija održive tržišne ekonomije (podaci iz Transition Report 2019-20)

Izvor: Obrada autora prema EBRD (2019).

3.1. Opis modela i interpretacija dobivenih rezultata

Ekonometrijskom analizom istražuje se utječu li, te u kojem smjeru, reforme poslovnog okruženja na dinamiku nacionalne konkurentnosti³. Za kreiranje reformske variable koriste se podaci Svjetske banke sadržani u okviru *Doing Business*⁴ serije izvješća, odnosno bazi koja kvantificira opseg regulatornih prepreka ekonomskom rastu te broj reformi provedenih u pojedinim zemljama. Kreirana je dummy varijabla koja poprima vrijednost 1 ako je zemlja provela reforme koju olakšava poslovanje, te 0 u suprotnom slučaju (prema Haidar, 2012). Procijenjen je panel model s fiksnim efektima koji se općenito može zapisati kao:

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + u_i + e_{it} \quad (1)$$

pri čemu je y_{it} zavisna varijabla (konkurentnost zemalja i u periodu t (*indeks globalne konkurentnosti WEF-a*), dok je x_{it} skup nezavisnih varijabli (lagirana reformska dummy varijabla (*L.reform*), kvaliteta upravljanja (*WGI*), nezaposlenost (*unemp*), produktivnost (*prod*)), u_i individualna heterogenost te e_{it} klasično slučajno odstupanje. Prije analize proveden je i test jediničnih korijena (Tablica 1).

Tablica 1. Rezultati Levin-Lin-Chu testa za stacionarnost

Nulta hipoteza	Alternativna hipoteza	p-vrijednosti		
		<i>WGI</i>	<i>prod</i>	<i>unemp</i>
Prisutnost jediničnog korijena	Stacionarnost	0.000	0.000	0.028

Izvor: izračun autora

Tablica 2. Rezultati modela s fiksnim efektima

<i>L. reform</i>	0.060** (0.023)
<i>WGI</i>	0.705** (0.194)
<i>prod</i>	1.044** (0.377)
<i>unemp</i>	-0.022** (0.009)
Broj opažanja	75
R ²	0.62
Broj zemalja	7

Napomene: Robusne standardne greške u zagradama;

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$; u svrhu ispitivanja robusnosti proveden je model sa fiksnim efektima koji sadrži individualne heterogenosti (country-fixed effects)

Izvor: izračun autora

Dobiveni rezultati prikazani u Tablici 2. potvrđuju da reforme poslovnog okruženja koje olakšavaju uvjete poslovanja imaju pozitivan i statistički značajan učinak na konkurentnost zemalja. Ostale kontrolne varijable su također statistički značajne i imaju očekivani predznak. Preciznije, pokazano je da porast produktivnosti i poboljšanje kvalitete upravljanja imaju pozitivan učinak na konkurentnost dok povećanje stope nezaposlenosti ima negativni učinak. Potrebno je spomenuti da statistički najznačajniji učinak ima kvaliteta upravljanja (*WGI*), odnosno, poka-

³ Kosovo nije uključeno u model zbog nedostupnosti velikog broja podataka.

⁴ <http://www.doingbusiness.org/>.

zuje se da je sustav dobrog upravljanja nužan kako bi se stvorilo i održalo povoljno okruženje za povećanje konkurentnosti i ekonomski napredak. Naime, ponavljanjem istog modela, ali uključivanjem konkretnog broja reformi kao glavne nezavisne varijable od interesa, pokazuje se da u tom slučaju veći broj reformi nema statistički značajan učinak na konkurentnost⁵. Navedeno možemo interpretirati i s aspekta zaključaka Arruñade (2007), koji ističe da mnoge zemlje s ciljem poboljšanja svog ranga na *Doing Business* ljestvici često „uljepšavaju“ funkcioniranje svojih institucija, ali i prebrzo „srljaju“ u reforme. Prema tome, veći broj (bilo kakvih) reformi nije nužno i bolji.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati dobiveni provedenom analizom u skladu su s istraživanjima koja ističu da poboljšanje poslovnog okruženja ima pozitivan i statistički značajan učinak na konkurentnost u analiziranim zemljama. Međutim, ono što se pokazalo značajnijim od samog provođenja reformi je kvaliteta upravljanja (koja između ostalog obuhvaća vladavinu prava, kontrolu korupcije i političku stabilnost), odnosno institucionalnog okruženja u kojem se provedene reforme moraju i implementirati, a ne ostati samo slovo na papiru. S druge strane, vrlo često se unatoč jasnoj potrebi za njihovim provođenjem, reforme odgađaju zbog njihove neizvjesnosti, posebno po pitanju ekonomskih i/ili političkih troškova. S obzirom da su priroda i međuveze reformi i konkurentnosti suviše složene, za buduće istraživanje je potrebno ispitati potencijalne političko-ekonomske čimbenike reformi u promatranom uzorku zemalja. Također, neka od pitanja koja ostaju otvorenima su: imaju li reforme pojedinačnih elemenata poslovnog okruženja jednaku važnost ili su neki važniji od drugih, kojim aspektima okruženja treba dati prioritet te koja je uloga vremenskog određenja u implementaciji određenih reformi.

REFERENCE

- Audretsch, D.B.; Keilbach, M.C., Lehmann, E.E. (2006). *Entrepreneurship and Economic Growth*. Oxford University Press, Inc. New York.
- Babetskii, I., Campos N.F. (2007). Does Reform Work? An Econometric Examination of the Reform-Growth Puzzle. *WP Series (ISSN 1211-3298)*. CERGE-EI, Prague.
- Bartlett W., Osbild R., (eds.) (2019). *Western Balkan Economies in Transition: Recent Economic and Social Developments*. Springer.
- Bartlett, W. (2008). *Europe's Troubled Region. Economic development, institutional reform and social welfare in the Western Balkans*. Routledge. London.
- Cuervo-Cazurra, A., Dau, L.A. (2008). *Structural reform and firm profitability in developing countries*. William Davidson Institute Working Paper Number 940.
- Djankov, S., McLiesh, C., Ramalho, R. (2006). Regulation and growth. *Econ. Letters* 92 (3), str: 395–401.
- Doing Business database. The World Bank.
- EBRD (2020). Transition Report 2019-2020: Better Governance, Better Economies. <https://2019.tr-ebrd.com/>
- Eifert, B. (2009). Do Regulatory Reforms Stimulate Investment and Growth? Evidence from the Doing Business Data, 2003-2007. *Working Paper No. 159*. Center for Global Development.
- Haidar, J.I. (2012). The impact of business regulatory reforms on economic growth. *Journal of The Japanese and International Economies*.

⁵ Rezultati tog modela nisu uključeni rad zbog toga što učinak nije statistički značajan, međutim mogu se dobiti na zahtjev od autora.

- Jayasuriya, D. (2011). *Improvements in the World Bank's Ease of Doing Business Rankings. Do they Translate into Greater Foreign Direct Investment Inflows?*. Policy Research Working Paper 5787. World Bank.
- Kirkpatrick, C., Piesse, J. (2001). *Regulation for Enterprise Development and Regulatory Impact Assessment*. Enterprise Development Impact Assessment Information Service (EDI-AS).
- Klapper, L., Love, I. (2011). *The Impact of Business Environment Reforms on new Firm Registration*, available at: http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/Klapper_Love_Feb14_12.pdf.
- Konig, G., da Silva, C., Mhlanga, N. (2013). *Enabling environments for agribusiness and agro-industries development*. FAO.
- Sinha, S., Beijer, A., Hawkins, J., Teglund Å. (2001). *Approach and Organisation of Sida Support to Private Sector Development*, available at: <http://www.oecd.org/countries/mozambique/46163988.pdf>.
- UNIDO (2008). *Creating an Enabling Environment for Private Sector Development in sub-Saharan Africa*. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) and the Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Vienna.
- Vučković, V., Basarac Sertić, M., Šimić Banović, R. (2016). Relaxed Business Regulations as a Push Factor for the Entrepreneurial Activity in the European Union?. U: Primorac, Ž., Bussoli, C. & Recker, N. (eds.) *16th International Scientific Conference on Economic and Social Development – “The Legal Challenges of Modern World”*. Split, Hrvatska, 1.-2.09.2016 (str. 642-652).
- Vučković, V. (2014). *Političko-ekonomski aspekti reformi poslovnoga okruženja kao čimbenika konkurentnosti*. Neobjavljena doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb.
- WEF (2020). *The Global Competitiveness Report 2018 – 2019*. World Economic Forum.
- Williamson, O. (2012). Why institutions matter, u Choi, Y.B. (eds). *Institutional Economics and National Competitiveness*; str. xxi. Routledge.
- World Bank (2020). World Development Indicators.
- Worldwide Governance Indicators (www.govindicators.org), The World Bank